

Troyalı Kadınlar ve Lysistrata'da Savaşın Kadınları*

Tuğba AYGAN (*)

Öz: Temelleri milattan önce altıncı yüzyılda Antik Yunan'da atılan tiyatro türü yüzyıllar boyunca gelişerek günümüze ulaşmıştır. Her ne kadar yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce yazılmış dahi olsa Antik Yunan büyük trajedi ve komedi ustalarının oyunları hala okunmakta ve sahnelenmekte, mesajları dönemin sınırlarını aşarak günümüze hitap etmektedir. Erkek egemen Yunan toplumunun belirlediği cinsiyet rolleriyle şekillenen antik dönem oyunlarında kadının evle sınırlanan rolü ile savaş ve politika için yetiştirilen erkeğin rolleri açıkça gözlemlenebilir. Bu çalışmanın amacı dönemin savaş üzerine yazılan Euripides'in Troyalı Kadınlar ve Aristophanes'in Lysistrata adlı oyunlarında kadın imgesini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Tiyatrosu, Savaş Oyunları, Kadın, Lysistrata, Troyalı Kadınlar

Women of War in Trojan Women and Lysistrata

Abstract: Theatre, which flourished in Ancient Greece in the sixth century B.C., has spread across the world and continued up to the present day evolving throughout the ages. Even though they were written around twenty-five hundred years ago, plays of Greek tragedy and comedy masters have still been read and staged, and they have still been addressing to any audience from any period of the history. In the plays of patriarchal Ancient Greece, which were formed according to dominant views on gender roles, differences between lives and experiences of men and women can be clearly noticed. While women were limited to house, men were raised for war and politics. This study aims to discuss the image of women in Euripides' Trojan Women and Aristophanes' Lysistrata which are based on the theme of war.

Keywords: Ancient Greek Theatre, War Plays, Woman, Lysistrata, Trojan Women

Makale Geliş Tarihi:19.03.2017

Makale Kabul Tarihi: 28.06.2017

I. Giriş

Erkek egemen Antik Yunan toplumunda kadınlar ve onların yaşamları hakkındaki bilgiyi dönemin tek kadın şairi Sappho'nun lirik şiirlerinden kalan birkaç dize dışında, erkekler tarafından yazılmış Homerik şiirler, tiyatro oyunları gibi metinlerin yanı sıra vazo boyamaları, heykeller ve yazıtlardan ediniyoruz. Antik Yunan'da kadın evlenene

*) Bu makale 25.12.2015 tarihinde Atatürk Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Konferanslar Dizisi'nde sunulan metnin genişletilmiş halidir.

*) Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı (e-posta: tugba.aygan@atauni.edu.tr)

dek babasının, evlendikten sonra ise kocasının kontrolü altındaydı. Evlenmeden önce Sparta şehir devletine mahsus olmak üzere okulda, onun dışında evde okumayı öğrenir, yün eğirme, dikiş dikme, yemek pişirme, dokuma gibi becerileri edinir, mitoloji hakkında temel gerçekleri bilir, bazı müzik aletlerini kullanmayı öğrenirdi. Evin üst katında 'gunaikos'¹ adı verilen bölmede yaşayan kadın, çeşmeden su taşımak, dini vazifelerini yerine getirmek ya da toplumsal kutlamalara katılmak dışında pek dışarı çıkmazdı (Bendason, 24). Bu kutlamalar din temelli ve erkeklerin katılımından uzak olurdu. Bütün evli kadınların katılmak zorunda olduğu Thesmophoria töreninde kadınlar tanrıçalara hazırladıkları adak ve kurbanları sunarken, bir diğer kadın festivali Haloa'da ise tahıl ekiminin korunması için tanrıça Demeter'e, kızı Persephone'ye ve deniz tanrısı Poseidon'a sunular yapılırdı.

Genç erkekler savaş, liderlik ve diplomasi gibi alanlar için hazırlanırken, kızlar dans eder, şarkı söyler, dini organizasyonlara katılır, evlilik ve annelik için yetiştirilirdi (Fantham, 1994: 13). Erkek otuz yaşını geçtikten sonra tercihen komşusu ya da ailesinin tanıdığı onlu yaşlarında (en erken ergenliğe eriştikten dört gün sonra) bir kadınla evlenir, kadının evleneceği adamı babası seçer ve kadın çeyizi belirlenip nişanı (enegyesis) yapıldıktan sonra evleneceği adamı göremezdi. 'Gamos' adlı düğün törenlerinde kadının babasından kocasının hâkimiyetine geçişi kutlanır, bekâretin son derece önemli olduğu toplumda bakire olarak ölen kadınlar ise yine eril bir tanrı olan yeraltı tanrısı 'Hades'in gelini' (Fantham, 1994: 7) olurdu. Büyük bir erdem sayılan bekâret ünlü Yunan şairleri Homeros ve Sappho'nun şiirlerinde sıkça yer alır. Ayrıca ilk epik örneklerinden *Odyseia*'ın 6. kitabında bekârlıktan evliliğe geçişin ne kadar zahmetli bir iş olduğu anlatılırken, *Hymn to Demeter*'de evlenen kızın ve annesinin acıları anlatılır. Evliliğin amacı soyun devam etmesi olduğundan evlendikten sonra kadının çocuk doğurması en temel göreviydi. Çocuk sayısına ise kocası karar verirdi, çocuklar üzerinde tek söz sahibi babaydı ve dilerse -kendine yük olarak gördüğü- kızını köle olarak satabilirdi. Kadının kısır olması erkeğin onu boşaması için en geçerli sebeplerden biriydi. Bir diğeri neden kadının kocasını aldatmasıydı. Erkeğin karısını aldatması ise erkeğin cinsel özgürlüğe sahip olmasından dolayı boşanma sebebi olamazdı.

Evlendikten sonraki görevi ev işleriyle ilgilenmek, kocasına hizmet etmek, çocuk doğurup bakmak olan, hayatı evlendikten sonra da evin sınırları içerisinde geçen kadının Homerik şiirler ve antik dönem liriklerinde eş ve anne olarak öneminin yüceltiildiği, güzelliğinin ve becerisinin övüldüğü görülür. Epiğin ilk örneği *İlyada*'da kadın ve erkeğin iş bölümünü vurgulayan konuşmasında Hektor karısı Andromak'e şöyle der: "Evine gidince işlerini yap,... ve yardımcılara da aynı şeyi yapmalarını söyle; Illium'un bütün erkekleri de savaşıacak" (Fantham, 1994: 34). Hektor'un sözlerinden anlaşılacağı üzere kadının görevi ile erkeğin görevi bellidir, herkes görevi neyse onu yapmalıdır. Bu sebepten karısı Andromak ait olduğu yere, yani evine dönecek, Hektor da erkekçe savaşacaktır.

¹ Yunanca (γυναῖκος, *gynaikon*) kadınlar anlamına gelen kelime evin birinci ya da ikinci katında kadının onun için ayrılan ve günün büyük bölümü geçirdiği bölmenin de adıdır.

Hektor'un sözlerinde açıkça görülen erkeklerce belirlenen kadın rolünün eleştirisi ise her fırsatta Yunanlıların yanlış gelenekleri ve politikalarını eleştiren Euripides tarafından ünlü oyunu *Medea*'da oyunun başkişisinin şu sözleriyle dile getirilir,

Tüm akıl ve hayat sahibi yaratıklar arasında

Biz kadınlar en zavallıyız

İlk olarak iyi bir fiyata koca, hatta bedenimize bir efendi satın almalıyız

...Her şey iyi gider kocamız da hayatı bizimle paylaşırsa ve boyunduruğunda da şiddet yoksa

Kıskanılacak bir hayattır bu. Öteki türlü ise ölelim daha iyi.

Bir erkek evde olanlardan sıkılınca,

Gider kalbinin yorgunluğundan kurtulur,

Fakat bizim bakmamız gereken bir adam vardır yalnızca

Onlar cephede ölümle yüz yüze

Bizim evimizde tehlikesiz bir hayat sürdürdüğümüzü söylerler

Ne kadar da yanılıyorlar. Ben bir çocuk doğurmaktansa üç kez savaş meydanlarında olmayı yeğlerim.

(Euripides,

<http://www.stoa.org/diotima/anthology/EuripidesMedeaLuschnig.pdf> s.7)

Odysseia destanında ise Agamemnon'un ruhu Odysseus'la konuşurken kendisini öldüren karısı Klytaimnestra'ya lanet eder, her erdemli kadının yapması gerektiği gibi evinde kalıp kocasını bekleyen Odysseus'un karısı Penelope'nin ise sadakatini ve namusunu över. Fakat Klytaimnestra'dan iyi olsa dahi karısına fazla güvenmemesini de şu sözleriyle öğütler:

"Leartes'in oğlu şanslı Odysseus... Kesinlikle çok erdemli bir eşle evlendin. Ikarios'un kızı masum Penelope'nin kalbinin ne kadar da güzel olduğu kanıtlandı, ne de güzel hatırında tuttu Odysseus'u, evlendiği adamı. Bu yüzden erdeminin şöhreti hiç unutulmayacak ve kocasını öldüren Tyndaros'un kızının da kötülükleri, ondan daha erdemli olsalar dahi kadın milletinin kötü şöhreti üzerine nefret şarkısı söylenecek erkekler arasında" (Carter, Morris, 1998: 207).

Ataerkil düzene uyduğu, düzeni desteklediği sürece övülen kadının en önemli görevlerinden biri olan annelik vasfı, kocasına sadakat göstermediği sürece çok da kayda değer değildir. Öyle ki Aeschylus'un *Oresteia* üçlemesinin son oyunu *Eumenidler*'de Truva savaşından esir olarak aldığı Cassandra'yla dönen babası Agamemnon'u aldatıp öldürdüğü için annesi Klytaimnestra'yı katleden Orestes'in suçu

Apollon tarafından Athena'nın mahkemesinde savunulurken anneliğin ne kadar değersizleştirildiğini şu sözlerle anlatır:

Anne dediğin kadın, çocuğa hayat veren değildir, anne, babanın döllediğini,

Koruyup besler yalnızca. Kadın kısmı, erkeğin çocuğunu, geçici bir süre

-Emanetçi gibi- taşıyandır, çocuğu yapan ise erkek kısmıdır, koç, boğa,

Her neyse. Anne, babanın hayat verdiği çocuğu baba için, taşır, doğurur, o kadar (Aeschylus, 2010: 142).

Hemen ardından buna kanıt olarak annesiz doğan Athena'yı örnek gösterir. Çünkü üç erden tanrıçadan biri olan Athena babası Zeus'un karısı Methis'i yutmasının ardından Zeus'un kafasından baştan aşağı silahlı olarak doğar (Murray, 1998: 88). Mahkemede oyunu babasının kanını yerde bırakmayan Orestes'ten yana kullanan Athena eril olanı şu sözleriyle destekler, "Bir anne doğurmuş değil beni, hayır, tümüyle babamdan olmuşum, babamın kızımı ben ve her şeyin erkekçesini severim. Bu nedenle, kocasını, evin efendisini öldürmüş olan kadından yana ağırlık koyamam, hayır!" (Aeschylus, 2010: 146) ve mahkemede babasını öldürdüğü için annesini öldüren Orestes haklı görülür, cezalandırılmaz.

Homeros'un çağdaşı Yunan didaktik şiirinin babası kabul edilen Hesiodos *İşler ve Günler* adlı şiirinde ilk kadının erkek topluluğuna ceza olarak yaratıldığını anlatır. Hatta "ilk kadın ekmek yiyen erkeğe bir vebadır" (MacDonald, 2006: 83). Prometheus'un tanrıların dağından ateşi çalıp o dönem yalnızca erkeklerden oluşan insanlara vermesi üzerine, onu bir kayaya bağlayıp sonsuza dek ciğerlerinin bir akbaba tarafından yenilmesi gibi sonsuz bir işkenceyle cezalandırırken, demirci ustası Hephaistos'a erkek ırkı için ise ceza olarak kadını yaratmasını salık verir Zeus. Demirci tanrının su ve çamurdan şekil verdiği kadına Athena el becerileri öğretir, Aphrodite güzellik ve kadınlık özelliklerini verir, Hermes ise kadının kalbini sadakatsizlikle, ağzını da yalanla doldurur. Daha sonra bu kadına tanrıların armağanı anlamına gelen Pandora ismi verilir ve türlü kötülüklerin, hastalıkların bulunduğu bir kutuyla Pandora Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gönderilir. Prometheus'un Zeus'dan gelen hiçbir hediyeyi almamasını öğütlemesine rağmen kardeşi Pandora'nın güzelliğine kapılıp bu hediyeyi kabul eder, onunla evlenir. Pandora'nın kutusunun içinde ne olduğunu merak edip açmasıyla, erkekler o ana dek ne olduğunu dahi bilmedikleri kötülükle karşılaşır. Bu sebeple mitolojide kadın kötülüğün ve fenalığın sembolü, erkeğin cezasıdır ve bu yönüyle tiyatro eserleri ve şiirlerde sıkça yer bulur.

İlk kez Frikinos'un kadın karakterini ve Koerilios'un ise kadın maskesini oyunlara getirmesiyle kadın tiyatrodaki yerini almaya başlasa da, Antik Yunan oyunlarında hiçbir zaman kadınlar sahne alamamış, kadın kostümleri ve maskeleri giyen erkeklerce canlandırılmıştır. Ayrıca teatral etkinliklerin hiçbirine kadınların katılması hoş karşılanmamış, yalnızca hayat kadınları seyirci olabilmıştır.

II. Antik Yunan Tiyatrosu ve Savaş

Geleneksel tiyatronun temelleri Antik Yunan Atina'sında tanrı Dionysus onuruna düzenlenen dini ritüeller olarak başlayıp, ardından Atina hükümeti tarafından desteklenen şenliklere dönüşen teatral performanslara dayanır. Bahar dönemine rastlayan bu şenlikler Great Dionysia ya da City Dionysia adı altında her yıl düzenlenir ve şenlik kapsamında düzenlenen yarışmalara dönemin trajedi yazarları üç trajedi ve kimi zaman da bunlara ek olarak yazılan bir satir oyunuyla, komedi yazarları ise bir oyunla katılırdı. Şenliğin sonunda, sahnelenen en iyi oyunların yazarları genellikle bir keçi ile ödüllendirilirdi. Gerek oyun yazarları, gerek sahnelenen oyun karakterleri toplumun her alanında ön planda olan erkeklerdi, kadınlar ise tiyatrodan ancak yine erkek tarafından canlandırılan bir oyun karakteri olabilirdi.

“Yunanlılar tiyatro aşkının yanı sıra politikaya ve insan ilişkilerini gözlemlemeye olan düşkünlükleriyle sahneyi kolektif gelenekleri ve ortak tarihlerini sergilemek için bereketli bir saha olarak görmüştür” (Fox, 2001: 9). Bu nedenle her yıl yüzlercesi yazılan oyunların konuları dönemin olaylarıyla ve hâkim görüşleriyle paralellik gösterir. İnsanlık tarihi boyunca tıpkı ölüm gibi her döneme musallat olmuş savaş olgusu da antik dönem komedi ve trajedi yazarları tarafından oyunlara sıkça konu edilmiştir. Çünkü “savunma dönemin en önemli konusuydu ve askeri açıdan hazır olma ve güç güç hayatta kalmak için olmazsa olmazdı” (Pomeroy, 1995: 18). Askeri hazırlığın ve gücün hayatta kalmak için önemli olduğu Antik Yunan'da “Erkekler asker olarak ailelerini korur ve kalelerine hizmet ederdi, kadınlarınsa geleceğin savaşçıları taşıyıp, beslemeleri beklenirdi” (Pomeroy, 1995: 18).

Aristoteles “Barış içinde yaşamak için savaşırız” (Anton, Kustas, Preus, 1983: 381) der ve ilk epik örnek *İlyada*'da savaş erkekliliğin belirleyicisi olarak anlatılır. Döneminde yazılan diğer birçok komedi ve trajedi oyunu gibi günümüze ulaşan en eski oyun olma özelliğini taşıyan Aeschylus'un *Persliler* isimli eseri de savaş üzerinedir. Savaş hayatla öylesine iç içedir ki savaşçı bir toplum olan Antik Yunan'ın Ares isminde bir savaş tanrısı ve Athena isminde bir de savaş tanrıçası vardır.

Dönemin şartları gereği savaş hayatın ayrılmaz bir ögesi, dengeleyici bir unsuruydu, savaşın kazanan tarafı güçlüydü ve tarihi de o yazardı. Milattan önce 5. Yüzyılda popüler bir sanat türü haline gelen tiyatronun eğlendiriciliğinin yanı sıra etkin eğitim aracı olması sebebiyle dönemin olayları, savaşları oyunlarda tartışılır, böylece insanlar da bu konularda bilgi sahibi olurdu. Bu sebepten, toplumsal ve politik meselelerin toplum tarafından sorgulanıp ortak bir kimliğin inşa edilmesinde tiyatro eserleri önemli bir işleve sahiptir. Bu oyunlarda bir yandan kahramanlıklar anlatılır, savaşlar kutsanır, bir yandan da savaşın trajik sonuçları anlatılır, savaşlar lanetlenir ölenlere yas tutulur. Ölenlerin ardından gömme ve yas tutma görevini üstlenmiş kadınlar ve toplumdaki yeri de oyunların bir diğer yaygın konusudur. Gerek savaş ve barış gerekse kadın teması oyunlarda ayrı ayrı ele alınmış olsa da her ikisinin birden işlendiği oyun sayısı sınırlıdır. Günümüze ulaşmayı başarmış Aristophanes'in *Lysistrata (Kadınlar Savaşı)* adlı komedisi ve Euripides'in *Troyalı Kadınlar* adlı trajedisi savaş ve kadın izleklerini birleştiren nadir eserlerdendir.

III. Troyalı Kadınlar ve Lysistrata’da Kadın

Edebiyatın ilk ve en önemli savaşı Truva, Homeros’un *İlyada* destanında anlatılmış, kahramanları ölümsüzleşmiş, bu savaş yüzyıllar boyunca farklı edebiyat ve sanat türlerine konu edilmiştir. Antik Yunan’ın bilinen en eski trajedi yazarlarından Euripides’in *Troyalı Kadınlar* isimli eseri de bu ünlü savaşın mağlup tarafında olan Truva’nın kadınları açısından korkunç sonuçlarını anlatır. Milattan önce 415 yılında *Aleksandros*, *Palamedes* ve *Troyalı Kadınlar* üçlemesi ve *Sisyphos* adlı bir satir oyunuyla ilk kez City Dionysia’da sahnelenmiş, Euripides, Xenokles’in birinci olduğu yarışmada ikinci olmuştur. Diğer üç oyundan maalesef hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

Truva Savaşı’nın hemen sonrasının teatral bir anlatısı olan *Troyalı Kadınlar*, Atina ve Sparta arasında sürmekte olan Peloponez Savaşı esnasında yazılmış, Euripides’in kendi vatandaşlarının Truva savaşı sonrası esir aldıkları kadın ve çocuklara karşı barbarca tutumlarını eleştirdiği eser, verdiği mesajla döneminin sınırlarını aşmış ve evrenselliğini günümüze dek korumuştur. Oyun savaşın içyüzünü gözler önüne sermesi, korkunç sonuçlarını sahnelemesi açısından tam bir savaş trajedisidir. Efsaneye göre barış ve huzurun hüküm sürdüğü Truva’da, Truvalı Paris Afrodite’in yardımıyla Sparta kralı Menelaos’un güzelliği dillere destan karısını kaçırmış ve Yunanistan’ın savaşı ilan ettiği Truva, savaş sonunda yerle bir olur. *Troyalı Kadınlar*, Truva’nın tarafında olan Poseidon’un, şehrin düşmesi için birlik olan Athena ve Hera’ya sitemi ve “yeni efendilerinin payına düşen kadınların feryatları”yla (Euripides, 2008: 6) açılır. Tanrı Poseidon’un konuşması oyunun arka planını anlatan bir nevi prolog görevi görür. Her zaman koruyup kolladığı, savaş boyunca desteklediği Truva’nın nasıl mağlup edildiğini, savaş sonrası içler acısı halini ve bundan duyduğu üzüntüyü anlatır denizler tanrısı. Konuşma sonunda Yunanlıların savaşı kazanmasını destekleyen Athena, Truvalı Apollon tapınağı kâhini Cassandra’nın tapınaktan sürüklenerek çıkarılması üzerine Poseidon’un yardımıyla dönüş yolunda Yunanlıları cezalandırmaya karar verir.

Dramatik teori üzerine yazılan ve yalnızca döneminin değil edebiyat tarihinin de ilk edebi eleştirisi *Poetika*’nın 15. bölümünde Aristoteles trajedi kahramanının özelliklerine vurgu yaparken kahramanın soylu olmasının yanı sıra “iyi” olması gerektiğini söyler, fakat “bir kadın da iyi olabilir, hatta bir köle de; ama kadın aşağı bir varlıktır ve köle de son derece değersiz” (Aristotle, <http://www.authorama.com/the-poetics-16.html>). Yani iyi olma özelliği yalnızca soylu bir erkek karakterde anlam kazanacaktır. *Troyalı Kadınlar*’da ise Aristoteles’in önerdiği karakter tanımının aksine Yunanlılar’ın habercisi ve kısa bir sahnede rol alan Menelaos dışında ana karakterlerin tamamı kadındır. Böylece karakter ile özdeşleşme yoluyla tecrübe edilen korku ve acıma duygularını erkek deneyimiyle yaşamayı zorunlu kılan ve ‘erkek bakışını’ empoze eden erkek kahramanlı oyunların aksine *Troyalı Kadınlar*’da okuyucu ya da izleyici kadın karakterlerle özdeşleşir, savaş sonrası kadın deneyimleriyle acıma ve korku duygularını yaşar (Biber, 2009: 269).

Oyun süresince mağlup edilen Truva kentinin kadınları savaş sonrası kimin tutsağı olarak Yunanistan’a döneceklerini öğrenmeyi beklerken bir yandan da ölüleri için yas

tutar, ağıtlar yakarlar. Her biri farklı özelliklerle tasvir edilen, belki de en trajik karakter Priam'ın karısı eski Truva kraliçesi Hekuba, kızları genç, bakire kâhin Cassandra, kahraman Hektor'un karısı asil ve mağrur Andromak ve Truvalı olmasa da savaşın sebebi güzel Helen Aristoteles'in trajedi kahramanı tanımına uygun soylu kimselerdir, acıları da soyludur ve seyirci üzerindeki trajik etki de buna koşut olarak oldukça derindir. Kadınların her biri sahneye son derece dramatik bir giriş yapıp, içinde buldukları trajik durumu ve soylu acılarını kendi bakış açılarından izleyiciye sunarlar. Benzer şekilde Truva'nın daha önemsiz ama acıları ana karakterlerle hemen hemen aynı olan kadınları ise koro ile temsil edilir, onlar da üzüntülerini deyişler yoluyla anlatırlar.

Klasik trajedilerde yas tutmanın en tipik örneklerinden biri olan *Troyalı Kadınlar* bütün olarak bakıldığında farklı karakterlerin benzer acılar için yaktığı salt ağıttır. Antik dönemde bilinen en önemli görevlerinden biri ölülerini gömmek olan kadınlar sadece gömme işlemiyle kalmaz ölenlerin arkasından yas tutar, gözyaşı dökerler. Vazo boyamaları, 'korai'ler², ve antik dönem levhaları gibi arkaik sanat eserlerinde bu rolleri sıkça vurgulanır. Toplumun kadına atfettiği bu rol önceleri yalnızca yakın akrabalar için gerçekleştirilmek zorunda olsa da, zamanla para ile kadınların kiralanıp cenazelerde yas tutmasıyla bir tür meslek haline dönüşmüş ve ahlaki açıdan uzun bir süre tartışma konusu olmuştur. Yas temasının kullanıldığı en ünlü örneklerden Sophocles'in *Antigone*'sinde Antigone taht için savaşırken ölen kardeşlerinden amcası Kreon'un gömülmesini yasakladığı Polyneikes'i gömer ve ölülerin haklarına olan saygısı ile tanrılar tarafından desteklenir. Truvalı kadınlar ise eşlerini, babalarını, oğullarını ya da kardeşlerini belki bir daha göremeyecekleri topraklarına gömüp Hades'in yeraltı cenneti Elysium'da ruhlarının dinlenmesini sağlayıp, arkalarından yaslarını tutar, onlar için ağıt yakarlar.

Erkekler savaşta ölmeleri durumunda eşleri anneleri, kız kardeşleri ya da kızları tarafından gömülüp ardından ağıt yakılmasını dilerler, çünkü ancak uygun bir törenle gömüldükleri vakit Elysium'a gidebilirler. Cenaze törenleri uygun şekilde yapılmayan veya gömülmeyle ruhları ise huzura kavuşamaz ve Styx nehri kıyılarında dolaşır durur. Truvalı kahramanların aksine, Truva'ya savaşmaya gelen burada ölüp "ölü bedenlerine eşlerinin eliyle bir kefen uzanmayan" (Euripides, 2008: 19) Yunanlılar ise acınacak durumda yabancı topraklarda yatmaktadırlar ve mezarları başında ağlayacak kimseleri yoktur. Oyunun ana karakterlerinden Cassandra'ya göre "düşman bir ordunun kazandığı ödüdür bu" (Euripides, 2008: 19). Truva'nın savaşta ölen kahramanları ise "vatanları için ölmüş", "ölüsü dost kollar içinde evine taşınmış", "kutsal görev için uzanan eller" (Euripides, 2008: 19,20) tarafından sarılmıştır.

Yunanlı devlet adamı Pericles gerçek bir Atinalı olmak için tek şart düşman güçlerle savaşmak ve ölmektir der (Davis, 2010: 86). Yani erkek ülkesi için ardında bırakacağı ailesiyle birlikte canını feda etmeyi göze almalıdır. Bu görev bir süre sonra erkek için ülkesini korumaktan ziyade şöhret ve kahramanlıkla ilişkilendirilir.

² Evlenmemiş Yunanlı kadınların arkaik heykellerine verilen ad.

Erkeklerin savaş ve kahramanlık anlayışının aksine kadınlar için savaş genellikle kayıp, üzüntü ve acı çekmekle ilişkilidir. Gerçek hayatta olduğu gibi dönemin oyunlarında da kadın açısından savaş tecavüz, katledilen çocuklar, kölelik ve sonsuz acı çekmek demektir. Bu sebepten ağıt bir yandan hayatta kalanların durumunun vahametini gösterirken bir yandan da savaşlara bir nevi lanet okumadır. Savaşta eşlerini, çocuklarını kaybeden, esir düşen kadınların durumu o kadar içler acısıdır ki savaşta ölen erkekler ve köle olarak alınmak yerine öldürülen kadınlar savaş sonrası sıkıntılardan kurtuldukları için onlardan daha şanslıdır, bu yüzden hayatta kalanlara kıyasla kıskanılacak durumdadırlar. Kızının öldürüldüğü haberini alan Hekuba'nın acısı karşısında gelini Andromak, öldürülen Polyxena'nın kendisinden daha mutlu olduğunu savunurken Hekuba'yı şu sözlerle teselli eder,

Bak anne, açık sözlülük değil bu;

Dinlersen, söyleyeceklerim sana teselli gibi gelecek,

Ölen, bence hiç doğmamış olana eştir,

Ve ölüm, ezilerek yaşamaktan iyidir elbet (Euripides, 2008: 30).

Antik Yunan'da eşini kaybeden kadın uzunca bir süre onun yasını tutar, geri kalan yaşamı süresince de öncekinden daha dikkatli davranmak zorunda kalırdı. Pericles bir erkeğin gözetiminden yoksun olan, kocasını kaybetmiş kadınların tanımadıkları erkeklerin konuşmalarına konu olması durumunda, saygınlığını yitirme tehlikesinden söz ederken dul kadınlara cenaze söylevlerinde şu öğütleri verir:

Şimdi aranızda dul kalacak olanlara eş olarak kadının erdemi konusunda bir şeyler söylemem gerekirse, şiddetle şunu tavsiye ederim. Şöhretiniz, kadına yakışmayan bayağı davranışlardan kaçındıkça ve erkekler arasında ne suçlayıcı sözlerle ne de övgü ile bahsedilmedikçe yücelecektir (Fantham, 1994: 79).

Yani kadınların ne isimleri söz konusu olmalıdır ne de kadınlar kamuya açık alanlarda görülmelidir; öyle ki "dışarda dolaşan kadın öyle bir yaşta olmalı ki onu görenler kimin karısı diye değil, kimin annesi diye sormalı"dır (Fantham, 1994: 79). Bunların yanı sıra yas geleneklerinden biri olarak kadınlar yas tuttıklarını göstermek üzere saçlarını kazıtmalıdır. *Troyalı Kadınlar*'da kocası Priamos'un ölümüne yas tutan Hekuba "yas işareti olarak kazınmış saçlarımla, acının kendisiyim" (Euripides, 2008: 10) der, oyun boyunca kazınmış saçlarına yer yer göndermeler yapılır. Savaş sonrası durumlarına bakıldığında, kadınların her biri gerçekten acının ta kendisi haline gelmiştir. Hekuba kocasını kaybetmiş, kızlarından biri öldürülmüş, diğeri tecavüze uğramış, kendisi ise "sadakati dillere destan Penelope'ye hizmet etmek için" (Euripides, 2008: 21) seçilmiştir. Öldürülen oğullarından Hektor'un karısı Andromak'ın oğlu kayalıklardan atılmak üzere annesinin kucağından alınmış, kendisi Akhilleus'un oğlunun hizmetine ayrılmış, Helen de ihanetinden ötürü Yunanistan'a döndüğünde taşlanarak (Euripides, 2008: 44) öldürülecektir. Helen'in savaşın sebebi olması dolayısıyla büyük bir suçlu olarak kınanması birçok trajedi yazarının ortak

görüşüdür. Fakat bu durum yalnızca oyun yazarları ya da erkeklerin eleştirileriyle sınırlı kalmamıştır. Euripides'in oyunu boyunca Helen kocası Menelaus'dan ziyade kadınlar, özellikle de Hekuba tarafından sıkça eleştirilir, bu duruma gelmelerine sebep oluşundan dolayı Helen'e lanetler edilir. Böylece kadınların savaş ortamında ortak çilesini anlatan oyun, aynı zamanda yine savaşın sebebi olarak bir kadını suçlarken, kadın erkeklerden çok kendi cinsi tarafından kötülüğün sebebi, çektikleri acıların kaynağı olarak gösterilir.

Antik Yunan döneminin büyük komedi ustası Aristophanes'in günümüze ulaşan on bir komedisinden savaş karşıtı oyunu *Lysistrata* ise ilk kez milattan önce 411'de sahnelenmiştir. İlk savaş karşıtı eserlerden biri olan oyun kökeninde ekonomik nedenler olan Peloponez Savaşı'nın mizah yollu bir eleştirisidir. Spartalılar'dan nefret etmesine rağmen, sorunu yalnızca Spartalılar'da görmeyecek kadar sağduyulu olan yazar, oyunlarıyla savaşın her iki taraf için de gerçekten yararlı bir eylem olup olmadığını izleyenlerine sorgulatur. Bu yüzden onun oyunlarında “sanat politikanın değil, politika sanatın buyruğuna girer” (Eyüboğlu, 2006: 312) ve en ciddi sorunlar, en politik konular komedilerine konu edilir.

Dönemin hâkim kanısına göre savaş erkeğe özgüdür, ataerkil düzenin uzlaşmaz tavrının ve üstünlük çabasının sonucudur. Bu sebeple savaş her zaman erkeklerin savaşıdır. Kadının savaşta yeri yoktur, yalnızca savaş süresince ve sonrasında katlanması gerekenler, üstlenmek zorunda olduğu görevler vardır. Aristophanes savaş karşıtı oyununu, erkeğin karşıtı olan kadınla kurgulayarak bu düzeni tersyüz ederken sanatta demokrasinin ilk büyük sözcülerinden biri olarak adını tiyatro tarihine silinmez harflerle kazır. Öyle ki “Atina'nın yasalarını nereden öğrenebileceğini soran yabancı bir krala Platon, Aristophanes'in komedyalarını (okumasını) salık verir” (Eyüboğlu, 2006: 312). Aynı zamanda kadının erkeklerce sınırlandırılmış rollerinin dışında kurgulanan oyun “totaliter ve baskıcı bir sistem olarak görülen erkek egemen sistemin doğallaştırılıp genel geçer bir kurallar bütünü olarak sunduğu ifade şekillerini reddeden feminizm” (Biber, 2009: 267)'in de öncü eseri kabul edilebilir.

Savaş ve kadının toplumdaki yerinin komik bir dille anlatıldığı *Lysistrata*'da kocalarının sürekli savaşmasından bıkip usanan, Atina ve Sparta arasında yirmi yıldır sürmekte olan Peloponez savaşında eşlerini kaybetmeye dayanamayan kadınlar bu duruma seyirci kalmak yerine olanlara başkaldırma ve Akropolis'i işgal etme kararı alırlar. Oyun Atinalı Lysistrata'nın Atina, Sparta ve diğer bölgelerdeki kadınları politik duruma müdahale etmek ve erkeklerin savaşı sonlandırmasını sağlamak adına cinsel greve çağırmasıyla açılır. İlk sahnede kocalarının kendilerine yaklaşmasına izin vermeme kararı alan kadınlar, daha sonra savaşın sürdürülmesi için gerekli paranın saklandığı Akropolis'i ele geçirirler. Yani erkeğin savaşmak için tatmin etmesi gereken cinsel dürtülerini ve paraya olan ihtiyaçlarını karşılamalarına izin verilmez, böylece erkeklerin savaşmaktan vazgeçmeleri sağlanmaya çalışılır. Politik konuların tamamen erkeklerin tekelinde olduğu, hiç söz hakkına sahip olmadıkları böylesine ciddi bir konuda kadınların bu denli radikal bir harekette bulunmaları imkânsız olduğundan oyunun içeriği çok ciddiye alınmayan komedi türünde yazılmasını ve bu şekilde mizah aracılığıyla ciddi sorunlara müdahaleyi gerekli kılmıştır.

Troyalı Kadınlar savaşın sonucunda kadınların halini anlatırken, *Lysistrata* savaş süresince kadının rolüne göndermeler yapar:

Lysistrata: Biz kadınlar savaşın ilk günlerinde haddimizi bildik, her yaptığınıza boyun eğdik. Ağız açtırmadınız bize, sustuk. Ama yaptıklarınızı beğeniyor muyduk? Hayır. Olanın bitenin pekâlâ farkındaydık. Çok defa köşemizden öğreniyorduk önemli işler üzerine verdiğiniz kötü kararları. İçimiz kan ağlarken, yine de gülümseyerek sorardık: "Bugünkü halk toplantısında ne karara vardınız?" Kocamız: "Sana ne? Sen karışma!" der, biz de susardık (Aristophanes, 2006: 339).

Kendi hayatlarını ilgilendiren bu denli önemli bir konuda hiçbir söz hakkı bulunmayan kadınlar *Lysistrata*'da ev yaşamını bozan, genç kızların evlenme umutlarını ellerinden alan savaşa isyan eder, sağduyu ve uzlaşma çağrısı yaparlar. Kadınların argümanları da açıktır: Ya savaşmayı bırakın, ya da sonuçlarına razı olun.

Kadınların *Lysistrata* öncülüğünde örgütlendiğini ve Akropolis'i ele geçirdiğini duyan erkekler ise kendilerine has bir çözümle kütükleri, meşaleleri alıp kadınları sindirme yolunu seçerler. Ama birlik olan kadınlar tarafından her türlü girişimleri başarısızlıkla sonuçlanır. Erkeğin kadına karşı özellikle ateşle yakarak öldürme tehdidi dönem oyunlarında son derece yaygındır. Euripides'in *Herakles*'inde Heracles'in teslim olmayı reddeden ve Zeus'un tapınağına sığınan karısı, çocukları ve babası Lycus tarafından yakılmakla tehdit edilir. *Alcmene* eserinde ise uzun süre sonra evine dönen Amphitryon karısı Alcmene'nin hamile olduğunu öğrenince bebeğin başka bir adamdan olduğunu düşünüp karısını öldürmekle tehdit eder. Alcmene kaçıp Zeus'un tapınağına sığınınca da tapınağın etrafına odun dizip ateşe verir. Aristophanes bu tür klişe bir dramatik sahneyle, daha oyunun en başından güçsüz gördükleri kadınları yakmakla korkutan erkeklerin kadınlara ve genel olarak sorunlara karşı yaklaşımlarına ve güçlerini kullanma politikalarındaki problemlere ışık tutar.

Ciddi konularda kararlara hiçbir müdahalesi söz konusu olmayan kadınların başkaldırısıyla toplumsal cinsiyet rolleri tekrar sorgulanır ve fikirleri ciddiye alınmayan, her alanda ikincil plana itilen kadınların kimi zaman erkeklerden daha mantıklı çözümler üretebileceği mesajı verilir *Lysistrata*'da. *Troyalı Kadınlar*'da olduğu gibi bu oyunda da kadınların aksine, erkek için savaş ülkesini, ailesini korumaktan ziyade şöhret demektir. Bu sebepten hazineyi ele geçiren kadınların ilk yapacakları iş erkeklerin çarşıda pazarda caka satmalarını önlemek (Aristophanes, 2006: 340) ve ardından erkeğin savaş süresince ihmal ettiği ailesinin yanında kalmasını sağlamaktır. Bu amaçla yola çıkan kadınlar erkeklerin her türlü girişimlerine karşılık verir ve çok sürmeden Sparta ve Atina erkeklerini savaştan vazgeçirmeyi başarırlar.

Kadının erkekten daha aşağı olduğu için oyun kahramanı olmasının kusurlu olduğunu savunan Aristoteles, benzer şekilde karakterin özelliklerinin de ölçülü olması gerektiğini vurgular. Yani "Bir karakterin erkekçe olması olağandır. Ama bir kadın karakterin erkek gibi davranması ve zeki olması kabul edilir değildir" (Aristotle,

<http://www.authorama.com/the-poetics-16.html>). Aristoteles'in savının aksine *Lysistrata*'da erkekler gibi davranan ve içinde buldukları durumu onlardan daha iyi kavrayan ve mantıklı çözümlere yönelen zeki kadınlar aynı zamanda Aristophanes'in kahramanlarıdır.

Tüm bunlara rağmen, her ne kadar cinsiyet ayrımcılığına, kadının toplumdaki geleneksel rolüne karşı bir söylem geliştiriyor gibi gözüke de, diğer yandan ataerki güçlendiren söylemlerle doludur oyun. Zeki ve başarılı bir kadın olan Lysistrata bildiği her şeyi babasını ve diğer erkeklerin konuşmalarını dinleyerek öğrendiğini söyler: “Her ne kadar kadınsam da akıl var kafamda.’ Ben de pek akılsız değilim. Babamdan ve yaşlı kimselerden çok şey öğrendim” (Aristophanes, 2006: 364). Yani kayda değer tüm özellikler erkeklere özgüdür, kadınlar ancak onlardan bir şeyler öğrenebilir. Yer yer izleyiciyi kadınların içkiye, eğlenceye ve cinselliğe diğer her tür aktiviteden daha düşkün oldukları, önemli bir iş söz konusu olduğunda çağırıldıkları yere zamanında gelmedikleri konusunda bilgilendirirken de kadın nefretinin sözcülüğünü yapar. Oyun karakterleri dönemin kadınlarının gerçekçi bir tasviri olmaktan ziyade bir nevi karikatür, “teatral, erkeklerin fikirleri, abartılı fantezileri ve korkularıyla belirlenmiş komik kadınlardır. Sahnede ve hayallerinde tamamen erkekler tarafından yaratılmış kadın figürleridir” (Taaffe, 1993: 54). Bu sebepten kadınların temsilleri büyük oranda erkeklerin inandıkları şekilde ve erkek düş gücünün eserleridir.

IV.Sonuç

Barış adlı oyununda barışın savaşı esir almasıyla ülkede huzuru ve düzeni yeniden kuran Aristophanes, *Lysistrata*'yla barış uğruna bir kez daha savaş açar ve kadınların birlik oluşu ve erkekleri dize getirmesiyle bir kez daha muvaffak olur. Oyun cinselliğin, arzuların ve cinsiyet savaşlarının zamansızlığına vurgu yaparken, savaşı cinsel grevle bitirme fikrinden ziyade dönemin askeri tutumlarını eleştirir, savaşın sebeplerinin geçerliliğini sorgular, izleyicisine de sorgulattır. Savaş karşıtı olması, kadınların uğraşlarının savaşı durdurmayı başarması ve mutlu bir sonla umut vadetmesiyle, savaş karşıtı aktivistlerce sıkça tercih edildiğinden, Aristophanes'in en çok sahnelenen oyunu olma özelliğine sahiptir. Amerika'nın Irak'ı işgalinin ardından 3 Mart 2003 tarihinde New York'lu iki aktris Kathryn Blume ve Sharron Bower tarafından Lysistrata Projesi adı altında başlatılan savaş karşıtı bir harekete de ismini veren oyun, Türkiye de dahil olmak üzere 59 ülkenin katılımıyla dünyanın dört bir yanında binlerce kez sahnelenmiş ya da okunmuş ve büyük yankı uyandırmıştır. Amerika'nın Irak'ı işgalini durduramasa da proje çok etkili bir kolektif hareket ve toplumsal bir forum oluşturmuştur. Benzer şekilde *Troyalı Kadınlar* günümüze dek gerek isminde değişikliklerle gerek Hiroşima ya da Holokost'un ardından kadınların yaşadıklarına göndermeler içeren yeni uyarlamalarıyla çok kez yeniden sahnelenmiştir.

Sonuç olarak, insan deneyiminin ayrılmaz bir parçası olan savaş, pek çok dramatik yapıtın arka planında yer alır. Her ne kadar savaş olgusunun gerek karar, gerek icrasında yeri olmasa da ve oyun kahramanı olması edebi eleştirilerde uygun görülme de savaştan fazlasıyla etkilenen kadınlar Euripides ve Aristophanes'in oyunlarında ana karakterler olarak seçilmiştir. *Troyalı Kadınlar*'la acının dramatik bir temsili

sahnelenirken, *Lysistrata*'da bu durumu engellemek amaçlanır ve kadınların bu girişimi başarıyla sonuçlanır. *Lysistrata* oyununda son derece etkin olan kadınlar *Troyalı Kadınlar*'da hiçbir müdahaleye dahil olmaz, yalnızca savaş sonrası paylarına düşen acıyı yaşarlar, ama her iki oyunda da kadının ailesi ve savaşan erkeklerle ilişkileri ve konumları farksızdır. Kadının özel hayatla sınırlı kalması, geleneklerle, ahlaki kurallarla, yargılarla bağlanması, hem toplumdaki hem de topluma ait konularda karar verme yetkilerinden soyutlanması dönemin en belli başlı kurallarından biri iken, Aristophanes bu hassasiyete karşı bir girişimle toplumdaki belli sorunlarını dillendirip, bu sorunlara karşı sesini yükselten kadını oyununun merkezine koyar ve politik hicivle dolu oyununda izleyenlerine evrensel mesajlar verir. Euripides ise kadınların acılarını sahneleyen oyunuyla farkındalık yaratmaya çalışır. Oyunlar türü, karakterlerinin özellikleri ve sonu gibi diğer birçok açıdan ayrılırlar da, hem Euripides hem de Aristophanes savaş ve barış konusunda hemfikirdir. İki bin yıl öncesinden günümüze hitap eden eserler, Antik dönemde kadın stereotipini birinci ağızdan aktarıırken, yine kadının savaşta ve barıştaki rolüne vurgu yapar, kadınların sessiz başkaldırılarına ses verir.

Kaynaklar

- Aeschylus, (2010). *Oresteia*, Yılmaz Onay (Çev.). Mito Boyut: İstanbul.
- Anton, J. P., Kustas, G. L., Preus, A. (1983). *Essays in Ancient Greek Philosophy*, State University of New York Press: Albany.
- Aristophanes, (2006). *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Aristotle, *Poetics*, <http://www.authorama.com/the-poetics-16.html>.
- Bendason, N. *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*, Şirin Tekeli (Çev.). İletişim Yayınları (Yeni Yüzyıl Gazetesi'nin Ekidir).
- Bergren, A. L. T. (1998). "The (Re)Marriage of Penelope and Odysseus: Architecture Gender Philosophy. A Homeric Dialogue". *The Ages of Homer*, Jane B. Carter, Sarah P. Morris, (Eds.). University of Texas Press: U.S.A..
- Biber, Y. (2009). "Feminist Estetik". *Felsefe Ansiklopedisi*, Ahmet Cevizci (Ed.). Ebabel Yayıncılık: İstanbul, ss. 267-273.
- Davis, G. S. (2010). *Warcraft and the Fragility of Virtue: An Essay in Aristotelian Ethics*, Wipf and Stock Publishers: Eugene.
- Euripides, (2008). *Troyalı Kadınlar*, Yılmaz Onay (Çev.). Mito Boyut: İstanbul.
- Medea*, <http://www.stoa.org/diotima/anthology/EuripidesMedeaLuschnig.pdf>

- Fantham, E., Foley, H. P., Kampen, N. B., Pomeroy, S. B., Shapiro, H. A. (1994). *Women in the Classical World: Image and Text*, Oxford University Press: New York.
- Fox, M. (2001). "The Idea of Women in Peacekeeping: *Lysistrata* and *Antigone*". *International Peacekeeping*, Vol. 8, Iss. 2.
- MacDonald, M. (Winter 2006), "War then and now: the legacy of ancient Greek tragedy". *Hermathena*, No. 181, In honour of George Huxley, ss. 83-104.
- Murray, A. (1998). *Who is Who in Mythology*, Senate Press: United Kingdom.
- Pomeroy, S. (1995). *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity*, Shocken Books: New York.
- Taaffe, L. K. (1993). *Aristophanes and Women*, Routledge: New York.